

Sygn. akt V CSK 576/18

POSTANOWIENIE

Dnia 4 czerwca 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Władysław Pawlak

w sprawie z powództwa Syndyka masy upadłości Centrum [...] Sp. z o.o.

w upadłości likwidacyjnej w S.

przeciwko B. K. i A. X.

o zapłatę,

na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 4 czerwca 2019 r.,

na skutek skargi kasacyjnej pozwanych

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 12 kwietnia 2018 r., sygn. akt I AGa [...],

1. odmawia przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania;

**2. przyznaje od Skarbu Państwa - Sądu Apelacyjnego w [...]
na rzecz adw. A. H.-H. wynagrodzenie w kwocie 7500 (siedem
tysięcy pięćset) zł, powiększonej o stawkę podatku od towarów
i usług, tytułem nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej
pozwanym B. K. i A. X. z urzędu w postępowaniu kasacyjnym.**

UZASADNIENIE

W związku ze skargą kasacyjną pozwanych B. K. (poprzednio X.) i A. X. od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 12 kwietnia 2018 r., sygn. akt I Aga [...] Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 398 ⁹§ 1 k.p.c. Sąd Najwyższy przyjmuje skargę kasacyjną do rozpoznania, jeżeli w sprawie występuje istotne zagadnienie prawne, istnieje potrzeba wykładni przepisów prawnych budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów, zachodzi nieważność postępowania lub skarga kasacyjna jest oczywiście uzasadniona. Tylko na tych przesłankach Sąd Najwyższy może oprzeć rozstrzygnięcie o przyjęciu lub odmowie przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania.

Dopuszczenie i rozpoznanie skargi kasacyjnej ustrojowo i procesowo jest uzasadnione jedynie w tych sprawach, w których mogą być zrealizowane jej funkcje publicznoprawne. Zatem nie w każdej sprawie, skarga kasacyjna może być przyjęta do rozpoznania. Sąd Najwyższy nie jest trzecią instancją sądową i nie rozpoznaje sprawy, a jedynie skargę, będącą szczególnym środkiem zaskarżenia. W judykaturze Sądu Najwyższego, odwołującej się do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, jeszcze w okresie obowiązywania kasacji zostało utrwalone stanowisko, że ograniczenie dostępności i dopuszczalności kasacji nie jest sprzeczne z Konstytucją RP, ani z wiążącymi Polskę postanowieniami konwencji międzynarodowych (por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2001 r., III CZP 49/00, OSNC 2001, nr 4, poz. 53).

Podstawowym celem postępowania kasacyjnego jest ochrona interesu publicznego przez zapewnienie jednolitości wykładni oraz wkład Sądu Najwyższego w rozwój prawa i jurysprudencji (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2000 r., II CZ 178/99, OSNC 2000, nr 7-8, poz. 147).

Wniosek o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania skarżący oparł na przesłankach uregulowanych w art. 398⁹ § 1 pkt 1, 2 i 4 k.p.c. Przesłanki te nie zostały spełnione.

Według ugruntowanego orzecznictwa Sądu Najwyższego, przedstawienie okoliczności uzasadniających rozpoznanie skargi kasacyjnej ze względu na przesłankę istotnego zagadnienia polega na sformułowaniu tego zagadnienia i wskazaniu argumentów, które prowadzą do rozbieżnych ocen. Musi przy tym chodzić o zagadnienie nowe, dotychczas nierozpatrywane w judykaturze, które zarazem ma znaczenie dla rozpoznania wniesionej skargi kasacyjnej oraz innych podobnych spraw (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2001 r., II CZ 35/01, OSNC 2002, nr 1, poz. 11, z dnia 11 stycznia 2002 r., III CKN 570/01, OSNC 2002, nr 12, poz. 151, z dnia 21 czerwca 2016 r., V CSK 21/16, nie publ., z dnia 15 czerwca 2016 r., V CSK 4/16, nie publ.).

Z kolei oparcie wniosku o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania na tym, że istnieje potrzeba wykładni przepisów budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów wymaga wykazania, że określony przepis prawa, mimo, iż budzi poważne wątpliwości, nie doczekał się wykładni albo niejednolita wykładnia wywołuje wyraźnie wskazane przez skarżącego rozbieżności w orzecznictwie w odniesieniu do identycznych lub podobnych stanów faktycznych, które należy przytoczyć (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2008 r., III CSK 104/08, nie publ., z dnia 26 czerwca 2015 r., III CSK 77/15, nie publ., z dnia 20 maja 2016 r., V CSK 692/15, nie publ.).

Według skarżących występowanie istotnego zagadnienia prawnego oraz konieczność wykładni przepisów budzących poważne wątpliwości i wywołujących rozbieżności w orzecznictwie dotyczy wyjaśnienia, czy umowa agencyjna, stanowiąca podstawę świadczeń pomiędzy upadłym powodem a pozwanymi może być uznana za nieważną w rozumieniu art. 58 § 1 k.c., przy pominięciu skutków przewidzianych w art. 170 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (jedn. tekst Dz. U. z 2018 r., poz. 2187, ze zm.), wobec treści art. 5 ust. 1 pkt 1 i ust. 4 oraz art. 170 tej ustawy, czy też przepis art. 58 § 1 k.c. może mieć

zastosowanie wyłącznie do umów zawartych między podmiotami pozabankowymi i ich klientami, dotyczących przyjmowania wkładów pieniężnych płatnych na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu oraz prowadzenie rachunków tych wkładów.

Zagadnienie sankcji czynności bankowych dokonywanych przez podmioty niebędące bankami było już rozważane w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Mianowicie w wyroku z dnia 23 lutego 2017 r., V CSK 361/16, Sąd Najwyższy przyjął, że umowa, która mieściłaby się w katalogu czynności bankowych, lecz została zawarta przez podmiot niebędący bankiem podlega ocenie na podstawie art. 58 § 1 k.c. w zw. z art. 5 ust. 1 i ust. 3 ustawy - Prawo bankowe, a w konsekwencji czynność prawna dokonana z naruszeniem art. 359 § 2¹ k.c. jest ważna, jednakże zamiast postanowienia czynności prawnej, które przewiduje odsetki w wysokości przekraczającej dwukrotność odsetek ustawowych, stosuje się przepis ustawy o odsetkach maksymalnych. Z kolei w uchwale z dnia 10 marca 2017 r., III CZP 109/16, Sąd Najwyższy wyjaśnił, że sankcje cywilnoprawne związane z dokonaniem czynności bankowych, o których mowa w art. 5 ustawy - Prawo bankowe, przez podmiot nieposiadający wymaganego przez prawo zezwolenia, określa art. 170 ust. 1 i 2 tej ustawy (por. też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2017 r., III CSK 112/16).

W rozpoznawanej sprawie stan faktyczny jest bardziej złożony, gdyż chodzi o konsekwencje prawne umowy z dnia 25 października 2011 r. zawartej pomiędzy podmiotem (Centrum [...] sp. z o.o. w S.; dalej: „C[...] sp. z o.o.”), który bez zezwolenia dokonywał czynności bankowych (następnie postawiony w stan upadłości likwidacyjnej), a pozwanymi, na podstawie której za wynagrodzeniem pozyskiwali dla tego podmiotu klientów. Jednak przedstawione przez pozwanych zagadnienie nie ma zasadniczego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, gdyż w istocie chodzi o wskazanie właściwej podstawy materialno-prawnej dochodzonego roszczenia, a nie o sankcję wadliwej czynności prawnej. Zważywszy na brzmienie art. 170 ust. 1 i 2 w kontekście także art. 171 ust. 3 ustawy - Prawo bankowe zagadnienie sankcji ma tutaj wtórne znaczenie. Otóż art. 170 ust. 1 ustawy prawo bankowe wyraźnie stanowi, że wykonywanie czynności bankowych bez zezwolenia nie stanowi podstawy do pobierania oprocentowania,

provizji, opłat ani innego wynagrodzenia, zaś jak stanowi art. 170 ust. 2 ustawy - Prawo bankowe, kto otrzymał oprocentowanie, prowizję, opłatę lub inne wynagrodzenie za czynności, o których mowa w ust. 1, jest zobowiązany do ich zwrotu. Z kolei art. 171 ust. 3 ustawy - Prawo bankowe jest adresowany do osób, które działają w imieniu lub w interesie podmiotu, który bez zezwolenia prowadzi działalność polegającą na gromadzeniu środków pieniężnych innych osób fizycznych, osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, w celu udzielania kredytów, pożyczek pieniężnych lub obciążania ryzykiem tych środków w inny sposób.

Z powyższego przedstawienia wynika, że art. 170 ust. 1 i 2 ustawy - Prawo bankowe określa skutki (a nie sankcje) wykonywania czynności bankowych bez zezwolenia, w tym także, jak w tej sprawie, skutki wykonywania usług pośrednictwa na rzecz podmiotu dokonującego czynności bankowych bez zezwolenia, a w szczególności otrzymania za te czynności przez pozwanych od C[...] sp. z o.o. wynagrodzenia, którego zwrotu obecnie dochodzi Syndyk masy upadłości C[...] sp. z o.o. Przepisy te nie określają w pełni skutków prawnych, skoro nie odnoszą się do kwestii środków przekazanych w wykonaniu umów bankowych; te podlegają ogólnym regulacjom, w tym zawartej w kodeksie cywilnym, ale w tej sprawie z uwagi na przedmiot procesu zagadnienie to jest prawnie irrelewantne. Natomiast z uwagi na treść art. 171 ust. 3 ustawy - Prawo bankowe nie ulega wątpliwości, że wynagrodzenie, o którym stanowi art. 170 ust. 1 i 2 ustawy - Prawo bankowe, obejmuje także wynagrodzenie za usługi pośrednictwa przy dokonywaniu czynności bankowych w imieniu i na rzecz podmiotu, który nie jest bankiem. Skutek, dokonywania czynności bankowych bez zezwolenia oraz pośrednictwo innego podmiotu w dokonywaniu takich czynności na rzecz podmiotu niebędącego bankiem, w postaci obowiązku zwrotu wynagrodzenia jest taki, jak przy nieważności czynności prawnej, czyli jest to świadczenie nienależne (art. 410 § 2 k.c.), które podlega zwrotowi na podstawie art. 405 k.c. i n. k.c. w zw. z art. 410 § 1 k.c.

Sąd Apelacyjny wskazał, że pozwana B. K. (poprzednio X.) przyznała, że już w październiku 2011 r. na stronach internetowych Komisji Nadzoru Finansowego pojawiła się informacja o złożeniu przez tą instytucję zawiadomienia do Prokuratury

Rejonowej w S., wówczas, [...], o podejrzeniu popełnienia przestępstwa przez władze C[...] sp. z o.o. (z którą pozwani zawarli umowę, której przedmiotem było pozyskiwanie przez pozwanych klientów na rzecz C[...] sp. z o.o., która w tym celu udzieliła pozwany licencji na używanie firmy „Centrum [...] sp. z o.o.”) w związku z prowadzoną przez C[...] działalnością naruszająca przepisy prawa bankowego, tj. wykonywanie czynności bankowych bez zezwolenia.

Przewidziana w art. 398⁹ § 1 pkt. 4 k.p.c. oczywista zasadność skargi kasacyjnej zachodzi wówczas, gdy z jej treści, bez potrzeby głębszej analizy oraz szczegółowych rozważań, wynika, że przytoczone podstawy kasacyjne uzasadniają uwzględnienie skargi. W wypadku, gdy strona skarżąca twierdzi, że jej skarga kasacyjna jest oczywiście uzasadniona, powinna przedstawić argumentację prawną, wyjaśniającą w czym ta oczywistość się wyraża oraz uzasadnić to twierdzenie. Powinna w związku z tym wykazać kwalifikowaną postać naruszenia prawa materialnego i procesowego, polegającą na jego oczywistości *prima facie*, przy wykorzystaniu podstawowej wiedzy prawniczej (por. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 2003 r., V CZ 187/02, OSNC 2004, nr 3, poz. 49, z dnia 14 lipca 2005 r., III CZ 61/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 75, z dnia 26 kwietnia 2006 r., II CZ 28/06, nie publ., z dnia 29 kwietnia 2015 r., II CSK 589/14, nie publ.). Przesłanką przyjęcia skargi kasacyjnej nie jest oczywiste naruszenie konkretnego przepisu prawa materialnego lub procesowego, lecz sytuacja, w której naruszenie to spowodowało wydanie oczywiście nieprawidłowego orzeczenia (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 października 2015 r., IV CSK 189/15 nie publ. i przywołane tam orzecznictwo).

Oczywistą zasadność skargi kasacyjnej pozwani upatrywali w naruszeniu art. 382 k.p.c. w zw. z art. 2 i 45 ust. 1 oraz art. 176 ust. 1 Konstytucji RP, przez brak uprzedzenia stron, w szczególności pozwanych, o możliwości rozpoznania sprawy na innej podstawie prawnej, aniżeli wskazana przez powoda, co skutkowało pozbawieniem pozwanych prawa do przewidywalności rozstrzygnięcia oraz umożliwienie merytorycznego i formalnego przedstawienia twierdzeń i dowodów na ich poparcie, a przez to pozbawiło pozwanych rzeczywistej możliwości realizacji prawa do sprawiedliwego rozpoznania sprawy.

Powyższy zarzut, sugerujący nieważność postępowania przed Sądem drugiej instancji wymagał odniesienia się do niego w pierwszej kolejności, gdyż Sąd Najwyższy w graniach zaskarżenia bierze pod rozwagę z urzędu nieważność postępowania (art. 398¹³ § 1 k.p.c.). W dotychczasowym orzecznictwie Sąd Najwyższy przyjmował, że zastosowanie przez sąd drugiej instancji nowej podstawy prawnej rozstrzygnięcia bez wcześniejszego poinformowania stron o możliwości oceny roszczeń na takiej podstawie prawnej może skutkować pozbawieniem stron możliwości obrony praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.), a tym samym powodować nieważność postępowania (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 2015 r., IV CSK 368/14, OSP 2016, nr 5, poz. 45, z dnia 13 kwietnia 2017 r., I CSK 270/16, nie publ.).

Wbrew jednak stanowisku pozwanych, Sąd drugiej instancji nie rozstrzygnął sprawy na podstawie przepisów prawa materialnego, które nie były objęte podstawą prawną orzeczenia Sądu pierwszej instancji. Należy nadmienić, że w uzasadnieniu kasatoryjnego wyroku z dnia 20 lipca 2016 r. Sąd Apelacyjny we [...] polecił Sądowi Okręgowemu, by przy ponownym rozpoznaniu sprawy, w kontekście twierdzeń i wniosków powoda rozważył, czy umowy, w których zawieraniu pośredniczyli pozwani, były ważnymi czynnościami prawnymi, a jeśli nie, to jaki skutek wywiera to dla oceny ważności umowy z dnia 25 października 2011 r. zawartej pomiędzy pozwanymi a upadłym i ewentualnego oparcia rozstrzygnięcia w sprawie na przepisach art. 410 § 1 i 2 k.c. Dalej wskazał, że rozważenie zasadności żądania pozwu w oparciu o przepisy o nienależnym świadczeniu stanowi realizację obowiązku poszukiwania przepisów zapewniających powodowi należytą ochronę prawną, usprawiedliwioną w przedstawionych przez niego okolicznościach.

Oczywistej zasadności skargi kasacyjnej skarżący upatrują również w naruszeniu przez Sąd drugiej instancji art. 118 k.c. w zw. z art. 120 § 1 zd. 2 k.c. i art. 5 k.c. przez nieuzasadnione przyjęcie, że podniesienie przez pozwanych zarzutu przedawnienia roszczenia należy ocenić jako sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, w sytuacji jakiegokolwiek braku twierdzeń i braku przedstawienia dowodów w tym przedmiocie przez strony, w szczególności przez powoda.

Przepis art. 382 k.p.c. określa podstawę merytorycznego orzekania przez Sąd drugiej instancji, która obejmuje materiał dowodowy zebrany przez sąd pierwszej instancji oraz w postępowaniu apelacyjnym. Zebrany materiał w rozumieniu tego przepisu, to dowody przeprowadzone w sprawie oraz fakty powszechnie znane, znane sądowi urzędowo, fakty przyznane, a także objęte twierdzeniami jednej strony, co do których druga strona nie wypowiedziała się. Uregulowanie to nakłada na sąd drugiej instancji obowiązek dokonania ponownie własnych ustaleń, które mogą obejmować ustalenia sądu pierwszej instancji przyjęte za własne albo różnić się od tych już poczynionych, a następnie poddania ich ocenie pod kątem prawa materialnego (zob. uzasadnienie uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 1999 r., III CZP 59/98, OSNC 1999, nr 7-8, poz. 124), które sąd drugiej instancji w ramach ustalonego stanu faktycznego stosuje z urzędu (por. uzasadnienie uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55). Zatem rozważenie zastosowania w tej sprawie art. 5 k.c., przy ocenie zarzutu przedawnienia roszczenia, zwłaszcza gdy strona powodowa wskazywała na ogólny dłuższy termin przedawnienia było wypełnieniem przez Sąd drugiej instancji funkcji judykacyjnej.

Zgodnie z art. 5 k.c. nie można czynić ze swego prawa użytku, który byłby sprzeczny ze społeczno - gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Wykonywanie prawa podmiotowego w sposób sprzeczny z tymi kryteriami jest bezprawne i z tego względu nie korzysta z ochrony jurysdykcyjnej. Norma zawarta w tym przepisie ma charakter wyjątkowy i może być stosowana tylko po wykazaniu wyjątkowych okoliczności, w sytuacji, gdy w inny sposób nie można zabezpieczyć interesu osoby zagrożonej wykonaniem prawa podmiotowego przez inną osobę (zob. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 17 października 1969 r., III CRN 310/69, OSNCP 1970, nr 6, poz. 115) oraz w tych szczególnych przypadkach, w których wykorzystywanie uprawnień wynikających z przepisów prawa prowadziłoby do skutku nieaprobowanego w społeczeństwie ze względu na przyjętą w społeczeństwie zasadę współżycia społecznego.

Zasady współżycia społecznego to pojęcie niedookreślone, nieostre, a powoływanie się na sprzeczność z zasadami współżycia społecznego powinno

wiązać się z konkretnym wykazaniem o jakie zasady współzycia społecznego w konkretnym wypadku chodzi oraz na czym polega sprzeczność danego działania z tymi zasadami. Taki charakter klauzul generalnych zawartych w rozważanym przepisie nakazuje ostrożne korzystanie z instytucji nadużycia prawa podmiotowego jako podstawy oddalenia powództwa, a przede wszystkim wymaga wszechstronnego rozważenia okoliczności, aby w ten sposób nie doprowadzić do podważenia pewności obrotu prawnego. Zasadą bowiem jest, że ten kto korzysta ze swego prawa postępuje zgodnie z jego społeczno-gospodarczym przeznaczeniem i zasadami współzycia społecznego.

Uznanie, że w danej sprawie z uwagi na całokształt okoliczności faktycznych, zachowanie strony stanowiło nadużycie prawa ma charakter ocenny i jest przejawem dyskrecjonalnej władzy sądu *meriti*. W konsekwencji o zasadności zarzutu naruszenia art. 5 k.c. decyduje to, czy dokonana przez Sąd *meriti* ocena nosi cechy dowolności (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2017 r. II CSK 236/16, nie publ.).

W stanie faktycznym sprawy dowolności w tym przedmiocie nie można przypisać Sądowi drugiej instancji. W istocie, zważywszy na cel postępowania upadłościowego (art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe) i funkcję pełnioną przez syndyka masy upadłości (m.in. art. 179 tej ustawy), chodzi w tym przypadku nie tylko o ochronę upadłego, ale przede wszystkim wierzycieli - konsumentów, którzy w zaufaniu do podmiotu gospodarczego (niemające zezwolenia na dokonywanie czynności bankowych) powierzały mu za pośrednictwem pozwanych znaczne środki pieniężne, będąc przy tym zapewniane o pewności i ich zwrotu z zyskiem, przy jednoczesnym uzyskaniu przez pozwanych z tego tytułu wynagrodzenia prowizyjnego w kwocie 2 674 225,83 zł w okresie 10 miesięcy. Pozwani pośredniczyli przy zawieraniu umów, w których oprocentowanie pieniężnych środków wynosiło w skali miesiąca: 20%, 17%, 15%, 14%, 18%, 10%, 12,5% lub w skali roku 100% albo 45%. Zresztą sam upadły przed ogłoszeniem upadłości, z uwagi na wpływające środki pieniężne od klientów na podstawie umów zawieranych przez pozwanych nie był zainteresowany domaganiem się przez nich zwrotu otrzymanego wynagrodzenia. Poza tym, jeśli C[...] sp. z o.o. dokonywała czynności bankowych bez zezwolenia, to tym samym

nie była uprawniona do zawierania umów z innymi podmiotami o wykonywanie usług pośrednictwa na jej rzecz w odniesieniu do tego rodzaju czynności, a tym samym nie sposób uznać, że było to wykonywanie działalności gospodarczej w znaczeniu, o jakim mowa w art. 118 k.c. Tak samo pozwani nie byli uprawnieni do zawierania tego rodzaju umów pośrednictwa, za które otrzymali sporne wynagrodzenie.

Z tych względów Sąd Najwyższy odmówił przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania na podstawie art. 398⁹ § 2 k.p.c.

O wynagrodzeniu należnym pełnomocnikowi z urzędu orzeczono na podstawie art. 29 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. - Prawo o advokaturze (j.t. Dz. U. 2018, poz. 1184, ze zm.) w zw. z § 22, § 4 ust. 1,3, § 8 pkt 8, § 16 ust. 4 pkt 2, § 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (j. t. Dz. U. z 2019 r. poz. 18).